festivalová recenzia - **hlavný program**

ŠEPTUCHY

SPIŠSKÉ DIVADLO

autor recenzie: Miroslav Ballay

predstavenie na festivale Dotyky a spojenia:

25.6.2024 v Martine

Detabuizácia smrti v kontexte dospievania

Alena Sabuchová/Lucia Mihálová: Šeptuchy – dramaturgia: Miro Dacho a. h. – réžia: Mariana Luteránová a. h. – scéna: Juraj Poliak a. h. - hudba: Martin Husovský a. h. – kostýmy: Alžeba Kutliaková a. h. – hrajú: Petra Dzuriková, Kristína Kotarbová, Filip Brišák, Filip Štrba, Denisa Macalová Ďuratná, Mikuláš Macala, Jozef Novysedlák, Mikuláš Dzurík, Veronika Kleščová, Pavol Gmuca, Peter Gedeon, Mária Brozmanová, Katarína Turčanová, Mária Čičvarová – premiéra: 15. 12. 2023 v Spišskom divadle.

V románovom diele Aleny Sabuchovej *Šeptuchy* sa rozprestiera krajina Podlasia na severovýchode Poľska, do ktorej je situovaný príbeh dvoch dospievajúcich maturantiek Aliny a Doroty v kontexte deväťdesiatych rokov 20. storočia. Tematizuje ranú bolesť mladosti na pozadí mystickosti a religiozity tohto regiónu kdesi na hraniciach s Bieloruskom. Bežné starosti sa striedajú s vtipnými ako aj tragickými udalosťami v tomto rurálnom prostredí, kde väčšina obyvateľstva vyznáva pravoslávie. Napriek tomu zavše verí pokútnym šarlatánom, ľudovým liečiteľkám – šeptuchám a v rôznych magických obradoch často miesi pohanské rezíduá, prejavujúce sa napríklad na sviatok Ivana Kupala – tak hojne rozšíreného u východných Slovanov, či jedenie a pitie nad hrobmi zosnulých.

Tvorivý tím Spišského divadla sa obdivuhodne pustil do neľahkej dramatizácie románovej predlohy (Lucia Mihálová a. h.), ktorú predsa len viac charakterizovala filmovo-kaleidoskopická štruktúra. Podivuhodné trampoty dievčenskej mladosti mali predovšetkým naratívne črty. Opisovali čudesný kraj, do ktorého zväčša niekto zblúdil, alebo sa v ňom stratil. Dve nerozlučné priateľky sa preto stali dôležitými komentátorkami, resp. prevádzačkami týmto periférnym krajom, svojráznym i v rámci celého Poľska. Odkrývali čudesnú mentalitu vidieckeho naturelu. Najmä očami hrobárovej dcéry Doroty (Kristína Kotarbová) sme sa dozvedali o živote a smrti dedinských postáv a postavičiek. Dodávalo to celému príbehu nádych cyklickosti, keď sa epizódy za sebou vrstvili: tragické príbehy sa

striedali s komickými výjavmi, všedné a banálne s mystickými, sakrálne s pohanskými, (post)mortálne s erotickými.

Režisérka Mariana Luteránová mala zjavne zmysel pre umné lyrické preplietanie rustikálnej ornamentálnosti i neštylizovanej reality vidieka, ktorý rozhodne neidealizovala. Navyše sa pustila do neľahkého prenesenia autentických poľských reálií na slovenské javisko s mnohými paralelami. Vyjavila vo svojráznej optike pozoruhodný svet segmentov tradičnej kultúry s popkultúrnymi fenoménmi rokov deväťdesiatych. Monotónny a pritom pozoruhodný kolorit tichého Podlasia sprítomňovala v permanentnej rytmickosti a hektickosti. Dodávalo to inscenácii značnú rituálnosť už v jej pôdoryse (vo fragmentoch sa dejstvovala napríklad staroslovienska liturgia, rituály mladosti a ľúbostná mágia, liečiteľské praktiky šarlatánov a ľudových liečiteľov, ale najmä pohrebné rituály). Škoda, že príbehová pulzácia v románe s doslova filmovými prelínaniami jednej epizódy do druhej sa v inscenácii nevyplnila úplne. Trpela by istou stereotypnosťou. Mnohé pasáže tak mohli byť len komentované, rozsiahle opisy zredukované – pretože slúžili na čitateľovu recepčnú imagináciu. Takto napríklad pútavá predstava Aliny (Petra Dzuriková) o očistci s hlavou v záchodovej mise s dezinfekčným chlórom bola v inscenácii neiluzívne prerozprávaná. Rovnako sa vypustil motív prilietavajúcich i odlietavajúcich bocianov s obvyklým symbolickým významom a i.

Režisérka M. Luteránová spolu s dramaturgom Mirom Dachom tak v inscenácii iniciovali väčšmi pohrebný leitmotív. Smrť v nej neustále determinovala všetko navôkol a bola dramaticky všadeprítomná. Ako opozitum tematizovali sexualitu v jej rodiacich sa prejavoch i drsnej naturálnosti. Všetko pritom smerovalo k akýmsi rituálnym prechodom: od stredoškolskej skúšky dospelosti, letných slávností slnovratu až po pohrebnú mystiku. Scénograf Juraj Poliak ich konkretizoval drevenou lávkou po obvode javiska aj so šikminou po okrajoch neraz s transcendentnými významami /lávka v zmysle konkrétneho prechodu/. Pracoval s rôznymi kozmologickými elementmi – najmä vodou, ktorá mala liečiteľsky očisťovať, kropiť, zmývať traumy a hriešnu rurálnu zemitosť. Zároveň objímajúci priestor z drevených lát zahrnoval pravoslávny kostol (cerkev), príp. univerzálny priestor krajiny, vidieka, svojrázneho mikroregiónu na Podlasí, školský priestor, cintorín, či domácnosť. Zbytočne sa ďalej nekontaminoval. Skôr sa zaplnil len marginálnymi prvkami dedinských inštrumentov: lavórov, mís, visiaceho obrazového rámu s náboženským motívom ako televíznej obrazovky s neodmysliteľnou telenovelou), gréckych krížov na hroboch atď. Rovnako i hudobný skladateľ Martin Husovský inšpiratívne vychádzal z kultúrnych areálov východného Poľska a jeho spirituality. V upravených fragmentoch použil staroslovienskу chorál, ktoré ozvláštňujúco dotvárali rustikálny kolorit náboženstva v tradične prežívanej podobe. Kontrastne sa poľské ľudové piesne, folklórny a liturgický materiál kombinoval s popkultúrou deväťdesiatych rokov v rôznorodých transformáciách. Prispela k tomu i kostýmová zložka (Alžbeta Kutliaková, a. h.), ktorá výrazne podčiarkovala realistickosť

dobových šušťákových liet turbovidieka aj s gýčovitou insitnosťou umelých kvetov vo vencoch a neprikrášľujúcich podôb dedinskej reality.

Herecký kolektív predstavil výrazovo variabilnú disponovanosť v uchopovaní pestrej typológie dedinských postáv a postavičiek. V dôsledku dynamickej rýchlosti striedania epizódnych príbehov, výjavov, alebo prerozprávaných rurálnych legiend o babách liečiteľkách sa nutne musela prispôsobiť paleta typového herectva. Využívala sa k tomu komentovaná poloha herectva, s ktorou sa značne museli popasovať Petra Dzuriková a Kristína Kotarbová. Ich dialógy zväčša prelínali jednotlivé dedinské výjavy z Podlasia, ktorým nás sprevádzali.

Kristína Kotarbová zaujala v postave hrobárovej dcéry Doroty výrazovým registrom presne potrebným pre vytypovaný naturel mladej ženskej postavy, zvyknutej na drsnosť, ale nie úplne cynickej. Preukázala zmysel pre chladný odstup ako aj realistické polohy v jej hereckom prejave. Petra Dzuriková v tandeme s ňou dokázala upútať rovnako živou jadrnosťou, temperamentom i sklonom ku komickejším rozmerom rôznorodých zažívaných trápení i súžení. Filip Brišák v postave nemého Macieja nemenej vynikol svojou flexibilitou a plastickosťou výkonu. Filip Štrba ako Andrzej rezonoval drsnou naturálnosťou a realistickou vypuklosťou. Aj o ďalších účinkujúcich by sa dalo konštatovať, že zvládali celé priehrštie galérie dedinských postáv, ktoré sa často mihli v epizódnych trsoch, príp. v chórových výstupoch s náročnými spevmi a viachlasmi.

Inscenácia *Šeptuchy* zarezonovala hneď v úvode 19. ročníka festivalu *Dotyky a spojenia* viacerými rozmermi. Nielenže priniesla tematiku detabuizácie smrti v kontexte dospievania, ale otvorila priestor pre zaujímavý exkurz do zdanlivo odlišného, vzdialeného regiónu Podlasia na severovýchode Poľska. Fenomén ľudového liečiteľstva, podporený výskumom samotnej autorky Aleny Sabuchovej, sa v nej nijako neumenšil. Rozšíril sa na ďalšie zástupné témy ako napr. dedinského násilia, periférnosti a tradičnosti, kultúrnej pamäte v reminiscenciách deväťdesiatych rokov atď. Inscenácia inšpiratívne využila prvky ženskej lyrickej senzuality, obradového (etno)divadla, osobitej filmovosti, či rituálnu muzikalitu v štruktúre diela. Prinajmenšom v tom ju možno považovať za vydarenú nielen v kontexte Spišského divadla.